

پێوههكان

(بۆ نووسین و نۆژهنکردنهوهی پرۆگرامهكانی/پهتوکی خویندن)

سههرتا پێویسته دهستخۆشی له وهزارهتی پهروهرده و ئهوه بهپهزانه بکریته که بویارانه ئهرکی گۆرین و نوێژنکردنهوهی پرۆگراماكانی خویندنیان ئهجامدا، پێویسته بهردهوامین، ههولێ زیاتر بدزیت پرۆگراماكان کاراته دربرێاتهعبیر له ژینگهوژیانی فێرخواز بکات. پرۆسهی پهروهردهی دروست و کارا پرۆسهیهکی بهردهوامه، زیندوه لکاو به ژینگهوژیانی فێرخوازهوه (ولات)، بۆیه، ههمیشه له گۆراندایه و پرۆگرامهکان به بهردهوام نوێژندهکرینهوه، ئهمهش، پێویستی به رابهری نووسینی پهروتووکا پرۆگراماكان ههیه، که له سیاسهتی پهروهردهیی ولاتهوه سهرچاوهدهگریت.

پێوههکان به ئهوه ئاراستهیه دارپژراون پرۆسهی پهروهردهپرۆگرامهکان بلکیت به ژینگهوژیانی فێرخواز و ولاتهوه. ههلبهته ئهوه ههنگاوی یهکهمه و هیوادارم لایهنی پهیوهندیار، پسپۆران و ماموستایان دهولههمندی بکن.

بهشی یهک

۱- پێشینه

ئاستی لاوازی و نادروستی پهروهرده له زۆربهی ولاتانی کهشهدار به تایبهتی له ئاسیا و ئهفریقادا بۆته دیاردهیهکی بهربلاو، بۆته کیشهیهکی جیهانی و جێی سهرنج و گرێکی پیدانی ریکخواه جیهانییهکان، وهک: یونیسکو، مهکۆی پهروهردهی جیهانی (World Educational Forum) هتد. یهکێک لهو کیشهانه، لاوازی پرۆگرامهکانی/پهتوکی خویندنه له رووی چهندین و چۆنایهتیهوه، نه لکاندن به ژینگهی فێرخواز و ولاتهوه (کۆپیکردنی سیستهمیکی دی)، پهروهردهی ههریمی کوردستان بێ بهش نییه له ئهوه دیاریدهیه.

لێرهدا ههولدهدم به ناساندن و دامهزراندنی ههندیک لهو پێوههانهی که پێویستن بۆ نووسین و پهرهپیدان و نۆژهنکردنهوهی پرۆگرامهکان/پهتووک. ههروهها سوود وهردهگرم له ئهوه پێوههانهی که جیگیر بوون و بهکاردین بۆ پهرهپیدان و نووسینی پرۆگرامهکانی پهروهرده له زۆربهی ولاتانی جیهاندا، وهک: مافهکانی تاک، جیندهر (توخمی نیرومی)، یهکیتی و ولات، هۆشیاریی کۆمهلایهتی و جیهانی، ژینگه... هتد.

۲- ئامانجهکان

ناساندنی ههندیک لهو پێوههانهی که پێویستن بۆ نووسینی پرۆگرامهکان/پهتووک، به ئهوه ئامانجهی ببیت به یهکێک له ئهوه سهرچاوانه بۆ ههلسهنگاندن و دهولههمندکردنی نووسین و پهرهپیدانی پرۆگرامهکان، ههروهها ببیت به سهکویهک بۆ لیکۆلینهوه و تیزی پهروهردهیی.

۳- بنهمای دانانی پێوههکان

دهبیت زۆر به وردی کار له سههه دانان و دهستنیشانکردنی پێوههکان بکریته. چونکه به ئهوه ئامانجه دهنووسرین که بینه یهکێک له سهرچاوهکان بۆ نووسین، پهرهپیدان و نۆژهن کردنهوهی پرۆگرامهکان. بهلای کهمهوه ئهوه خالانه رهچاوبکرین: ۱- دهبیت له گهه کلتور، داب و نههریتی کۆمهلایهتییدا بگونجیت. ۲- بهرهنگاری لایهنه نههرینییهکانی کلتوربیت. ۳- دهبیت پرۆگرامهکانی پهروهرده خۆجێی بن به تایبهتی له قوناغی سهههتاییدا. ۴- لکاندن پرۆگرامهکان

به ژینگه‌ی فیرخواز و ولاته‌وه، له قوناغی داهاتوودا هه‌نگاو به هه‌نگاو تیکه‌لبیت به په‌روه‌ده‌ی جیهانی و له هه‌مانکادا خوجیه‌تی له‌ده‌ست نه‌دات. ۵- پرۆگرامه‌کان له سه‌ر بنه‌ماکانی ده‌ستووری ولات دابریژریت. ۶- مافی مروّف، پینمای و پيساکانی یونیسکو و مه‌کزی په‌روه‌ده‌ی جیهانی (World Educational Forum) ببن به یه‌کیک له سه‌رچاوه‌کان.

۴- پتوره‌کان و به‌شه‌کانی په‌رتووک

نوسین هه‌ر په‌رتووکیکی خویندن ده‌کریت به سی بابته‌وه، باباته‌کان تیکنالاون. په‌یوه‌ندی هه‌ر به‌بابته و پتوره‌کان له خواره‌وه هاتوه:

۱- **ناوه‌پۆک (سه‌ردپۆی ماده‌که).** پسپۆرانی ماده‌ی خویندن بریارده‌دن له سه‌ر ده‌ستنیشانکردن و هه‌لبژاردنی ناهه‌روکی بابته‌ی خویندن، بۆ نمونه بیرکاری قوناغی سه‌ره‌تایی ئەمانه له خۆده‌گریت: ژماره، پێوانه، ئەندازه، کۆکرده‌نه‌وه، لیده‌رکرده‌ن، لیکدان، دابه‌شکردن، ریژه، چپوه، رووبه‌ر، گوشه، تیره... هتد. پسپۆرانی خویندن بیرکاری ناهه‌روکی بابته‌که ده‌ستنیشان ده‌کهن و له چ قوناغیکدا چی بخویندریت، پتوره‌کانی بۆ ئەم مه‌به‌سته نه‌نوسراون.

ب- **نوسینی ده‌ق به پێی تیوره‌کانی فیربوون.** ده‌بیت پرۆگرام/ په‌رتووک به شیوه‌یه‌کی زانستی داریژرابیت به‌پێی تیوره‌کانی فیربوون، یارمه‌تی ماموستا بدات بۆ گه‌یاندنی ناهه‌روک به شیوه‌یه‌کی کارا، پتوره‌کان پشتگیری ده‌کات له بیروکه‌ی لکاندن نوسینی په‌رتووک به تیوره‌کانی فیربوونه‌وه.

ج- **هه‌لبژاردنی بابته بۆ گه‌یاندنی ناهه‌روک.** ده‌بیت پرۆسه‌ی په‌روه‌ده خوجی بیت به تایبه‌تی پرۆگرامه‌کانی خویندن/په‌رتووک راسته‌وخۆ لکابیت به ژینگه‌و ژیانی فیرخواز و ولاته‌وه، هه‌ر ئەم فاکته‌ره‌یه تایبه‌تمه‌ندی به په‌روه‌ده‌ی ولات ده‌دات، هه‌روه‌ها کاریگه‌ری له سه‌ر فیرخواز و لکاندن به گۆمه‌لگا و ولاته‌وه داده‌نیت، پیناسه‌ی نشتیما‌نبه‌ندی پته‌وترده‌کات و به‌گشتی پرۆسه‌ی خویندن کاراترو ئاسنانترده‌کات. **پتوره‌کان، به‌گشتی، بۆ ئەم به‌شه‌ی پرۆگرامه‌کان/په‌رتووک داریژراون.**

به‌شی دوو

له‌ته‌ک گه‌یاندنی/فیرکردنی ناهه‌روکی ماده‌کانی خویندنا، پتویسته پرۆسه‌ی په‌روه‌ده دوو ئامانج بپیکیت: ۱- پیکانی ئامانجه‌کانی نشتیما‌نی. ۲- پیکانی ئامانجه‌کانی تاک. پتوره‌کان (پتوه‌ری ۱ تا پتوه‌ی ۱۰) به‌و ئاراسته‌یه نووسراون ئەو دوو ئامانجه بپیکن، هه‌روه‌ها له به‌ر گرنگیان، پتوه‌ری ۱۱ و پتوه‌ری ۱۲ تایبه‌ت بۆ ئەو دوو ئامانجه نووسراون، بۆیه هه‌ندی بیروکه دووباره بوونه‌ته‌وه.

پتوه‌ری ۱: لکاندن پرۆگرامه‌کان/په‌رتووک به ژینگه‌ی فیرخازه‌وه

ده‌بیت پرۆگرامه‌کان/په‌رتووک راسته‌وخۆ ده‌ربری ژیان و ژینگه‌ی فیرخازبن، به‌تایبه‌تی له قوناغی سه‌ره‌تاییدا، ئەو شتانه له خۆبگریت که فیرخواز پینان ئاشنایه، وه‌کو خیزان، گه‌ره‌ک، قوتابخانه... هتد. هه‌نگاو به هه‌نگاو ئەو شتانه بخرینه‌نیو پرۆگرامه‌کان که فیرخواز پینان ئاشنا نییه و له سنووری جوگرافیای فیرخازدا نین، وه‌کو نشتمان و جیهان..... هتد. بۆیه ده‌بیت ماده‌کانی پرۆگرامه‌کان/په‌رتووک له ئاشناوه به‌ره‌و نااشنا دابریژین.

تییینی: گه وره ترین کیشهی په روه رده ی ولاتانی کۆلونیالی پیتشو له ئەفریقا و ئاسیادا، پرۆسه ی په روه رده له کۆمه لگا دابراوه، ئەمه ش کاریگه ری نه ریینی ده بییت له سه ر پرۆسه ی فیروبون و فیترکردن، دروستبوونی پیناسه ی نیشتیمانی/ نیشتیمانبه ندی و په ره پیدانی که سایه تی فیرخواز.

پیوه ری ۲: په ره پیدان و ریترگرتنی کلتور

کلتور گشت به هاکانی کۆمه لگا له خۆده گریت، جۆرهکانی په یوه ندی تاکه کان و خیزان له نیوکۆمه لگادا دیاریدهکات، تیپه لکیشراوه/به ته ن(ته جسید)کراوه له نیو گشت ده زگاکی دهوله تدا. روون و ئاشکرایه کلتور گرنگی و مه زنی خۆبی هه یه، ده بییت ئەم لایه نه فره به هه ند وه ربگیریت له کاتی ئاماده کاریی بۆ دارشتن و نووسینی پرۆگرامهکان/په رتووک، ئەم خالانه ی خواره وه ره چاوبکرین: ۱- سه رجه م لایه نهکانی کلتور، وهکو: زمان و ئەدهب، میژوو، موسیقا، جلو به رگ، خواردن..... هتد. گرنگیان پیندریت و بخرینه نیو پرۆگرامهکانی خۆیندنه وه. ۲- بۆنه کلتورییهکان گرنگیان پین بدریت. ۳- ئەرک و کاری په روه رده یه فیرخواز ئاماده بکات بۆ به رهنگاری ئەو جۆره نه ریته نه خوازراوانه ی که له دیره وه له ناوکۆمه لگادا سه رچاوه یان گرتوه.

تییینی: په روه رده ی عیراق له سه ر فه لسه فه ی په روه رده ی یه کیتی عه ره بی دامه زراوه، گرنگی به زمان و ئەدب و میژوو ی عه ره ب ده دات، کلتوری عه ره بی عیراقی و کهلتوری نه ته وه و پیکهاتهکانی دی په راویز دهکات، ئەمه ش کاریگه ری له سه ر په روه رده ی کوردستان داناوه.

پیوه ری ۳: په ره پیدان و ریترگرتن له فره کلتوری و هه مه جۆری (Diversity) نیشیمان

کار و ئەرکی په روه رده یه کلتوره جیاوازهکان به یه که وه گری بدات، قه بوولکردن و ریترگرتنی فره کلتوری و هه مه جۆری له ناخی فیترکاردا بچینیت، ئەمه ش، ده بیته هۆی هیمنی و پیکه وه ژیان. پینویسته نووسه ران زانیاری ته وایان له سه ر فره کلتوری و هه مه جۆری ولات هه بییت و بخرینه نیو پرۆگرامهکان/په رتووک و له سه رجه م قوتابخانه/خۆیندگاکی ولات دا بخۆینرین. قوتابخانه بووه به گرنگترین ده زگا بۆ تیکه لیبون، پرۆگامهکان/په رتووک به هیزترین و کاریگه رترین ئامرازه بۆ تیکه لیبونی کلتورهکان، گوپینی نه ریینییهکانی کلتور، فیروبون له کلتورهکانی دیکه وه (acculturation). له کاتی ئاماده کاریی بۆ دارشتن و نووسینی پرۆگرامهکان/په رتووک، پینویسته ئەم خالانه ی ره چاوبکرین: ۱- دیمۆگرافی پیکهاتهکانی ولات بخۆینرین. ۲- کلتوری پیکهاتهکان، میژوو، موسیقا، جلو به رگ، خواردن..... هتد، گرنگیان پیندریت و بخرینه نیو پرۆگرامهکانی خۆیندنه وه. ۳- به رهنگار بوونه وه ی نه ژاد په رستی، ده مارگیری به رانه ر کلتوری ئەوی دی له جلو به رگ، خواردن، دین... هتد.

تییینی: په روه رده ی عیراق و کوردستان په یه وه ی مافی پیکهاتهکان دهکەن، پیکهاتهکان به زمانی دایک دهخوینن، قوتابخانه/خۆیندگای تاییه تی خۆیان هه یه. فره کلتوری و هه مه جۆری هه تا ئیستا نه خراوه ته پرۆگرامهکانی سه رجه م قوتابخانه/خۆیندگاکی ولاته وه.

پیوه ری ۴: جینده ر، یه کسان ی توخمی نیرینه ومینیه

پرۆسه ی په روه رده، فیترکردن و فیروبون ده بییت پالنه ربییت بۆ یه کسان ی رۆلی توخمی مینیه و نیرینه له نیو گشت پرۆگرامهکانی خۆیندندا، کاریگه ری ئەریینی له سه ر پرۆسه ی خۆیندن ده بییت. توانا و به ره رکانی کچان و کورانی فیرخواز کارا تر و باش تر گه شه دهکەن. ده بییت نووسه ران ته حه ددی/به رهنگاری لایه نه نه ریینییهکان ببنه وه که له دیره وه

له كۆمەلدا سەرچاوەیان گرتو و بوونەتە باو، ئەمە، بۆتە ھۆی دروستبوونی نایەكسانی لە نێوان كچ و كورد، كچ لە منداڵییەو سەرکۆنە كراو و پەراویزخراو. دەبیت رۆلی نێرینە و مێینە بە یەكسانی دابەرزیت و لە سەرچەم پرۆگرامەكاندا جەختی لەسەر بكریتەو، بۆ نموونە: لە پێشەكاندا، كارامە و ناكارامە، لە مالهەو و دەرەو، ھەرەوھا لەگشت بەشەكان و لایەنەكانی تری ناو پەرتووكد، وەكو: وینەكان، دەق/تیکست، راھێنان و چالاكییەكان ھتد بگرتەو.

تێبینی: لایەنە نەڕینیەكانی كلتوور كشاوون بۆ نێو پرۆگرامەكان/پەرتووكد، رۆلی رابەراییەتی و سەرەكی بە توخمی نێرینە دراو و لاوەكیش بە توخمی مێینە، زۆربەیی دەق، وینە و راھێنانەكان دەربارەیی توخمی نێرینە.

پێوھەری ۵: پەرەردە، ھۆشمەندی و كێشە كۆمەلایەتیەكان

ھیچ كۆمەلگایەك بێ كێشەنییە، پەرەردەیی دروست و كارا، فێرخواز ئامادە دەكات بۆ ژیان و پێویستی ئەو كۆمەلگایە كە تیایدا دەژی. لە ڕیگای سیستەمی پەرەردەو دەتوانریت ھۆشمەندی و ھۆشیاری كۆمەلایەتی پەرەیان پێدەریت بە ئەو ئامانجە كەسایەتیەك بەرھەم بێنیت كە لە ئاستی بەرپرسیاریتی كۆمەلایەتی دابیت، توانای ھەبیت بەرھەنگاری لایەنە نەڕینیەكانی كۆمەلگا بێتەو و بێت بە بەشێك بۆ چارەسەری كێشەكان. پرۆگرامەكان دەبیت تیشك بخەنە سەر بەھاكان بۆ پەرەپێدانیان و گرنگی بدات بە كێشە كۆمەلایەتیەكان. ھەندێك لە كێشەكانی كۆمەلگا قانونیان بۆ دانراو، بەلام قانون بەبێ ھۆشمەندی كۆمەلایەتی ئەستەمە پەیرەوبكریت. ئەو كێشەكانی لە نێو كۆمەلگادا ھەن، پێویستە بخرینە نێو پرۆگرامەكانی خۆیندەو، چەند نموونەئەو، چەند نموونەئەو: توندوتیژی و كوشتنی ئافرەت، بەكارھێنانی چەك و تاوانەكانی كوشتن، رۆلی نەڕینی میدیا و سۆشیال میدیا، مادەیی ھۆشبەر ھەنووكە لە كوردستاندا لە تەشەنەكردنایە، كێشەكانی ھاتووچۆ كە سالانە قوربانی زۆریان لێدەكەوتتەو، تەندروستی خۆراك، جگەرە، دەرمان، نەشتەرگەری جوانکاری....ھتد، كێشەكانی دەنگ و ڕێژنەگرتن لە دراوسی، دەست نەگرتن بە ئاو كارەباو، ڕێژنەگرتن لە كەلوپەلی دەولەت و سامانی نیشتمانی و خەلك، پەناھەندەیی و ئاوارە بوون و كێشەكانی لە كوردستاندا، پيسكردی ژینگە، كێشەكانی فێرخواز وەك خۆكوشتن و وازھێنان لە خۆیندن....ھتد، ڕێك نەخستنی كات و درەنگ خەوتن، ھونەری ئاخافتن، بەكارھێنانی بیسەرەوبەری ئامیزە ئەلیكترۆنییەكان(لەلایەن گەرەو گچكەو).

تێبینی: پەرەردەیی عێراق لە سەر فەلسەفەیی پەرەردەیی یەكیتی عەرەبی دامەزرانو، كۆمەلگای عەرەبی و عێراقی وەكو كۆمەلگایەكی ئایدل بە بێ كێشە و خەوش وینادەكات ئەمەش كاریگەری لە سەر پەرەردەیی كوردستان داناو.

پێوھەری ۶: گرنگیان بە ئابووری

ئابووری دەبیت لە سەرچەم پرۆگرامەكاندا ئامازەیی پێكتریت، بربەری ژیانی تاك و گۆمەلگایە. پێویستە فێرخواز ئامادەبكری بۆ ژیان و كاركردن، فێرخواز لە منداڵییەو فێربكریت، ڕیز لە كار/پیشەیی كارامە و ناكارامە بگرت، جگە لەئەوھە بژیوی تاك و خیزان دابیندەكات لە ھەمان كاتدا پەرەدەدات بە ئابووری و ولات. پاراستنی سامان و سەكتەر/كەرتەكانی دەولەت، مولکی ھەمووانە و بۆ ھەمووانە، بە تايبەتی گرنگی بدريت بە كەرتی پەرەردە و تەندروستی كە راستەوخۆ لە خزمەتی گشت خەلك/گەلدان، خەلك گەرەترین سامانی وولاتن، كادری كارامە و تەندروست ووزە و پەرە دەدات بە ئابووری. ھەرەوھا كەرتی تايبەت بە ھەند وەرگێریت، پێویستە پەرەردە زانیاری تەواوی ھەبیت لەسەر بازاری كەرتی تايبەت بەو ئامانجەیی فێرخواز ئامادەبكات و لە داھاتودا لەو كەرتە كار

په‌یدا‌بکات. پښو‌یسته نووسه‌ران زانیاری ته‌واویان له سه‌ر سه‌کته‌ر/که‌رته‌کانی ئابووری ولات هه‌بیت و بخړینه نیو پرۆگرامه‌کانی خۆیندن.

تییینی: سیسته‌می په‌روه‌رده‌ی عیراق و کوردستان پرۆگرامه‌کانیان نه لکاون به ئابووری ولاته‌وه.

پێوه‌ری ۷: دیزاینی په‌رتووک به‌پیتی تیۆری فیژیوون

ده‌بیت په‌رتووک‌ی خۆیندن به پیتی تیۆری فیژیوون دیزاین بکریت، ئەمه‌ش کاری پسپۆرانه، هه‌ماهه‌نگی ته‌واو هه‌بیت له نیوان نووسه‌ران و هونه‌رمه‌ندان/دیزاینه‌رانی په‌رتووک‌دا. له سیسته‌می دووده‌وامید ، فیژخواز کاتیکی فره‌زۆر له‌ده‌روه‌ی پۆلدا له گه‌ل په‌رتووک‌دا ده‌باته‌سه‌ر، بۆیه دیزاینی په‌رتووک کاریگه‌ری فره‌زۆری له سه‌ر پرۆسه‌ی تیگه‌یشتن و گواسته‌نه‌وه‌ی زانیاری ده‌بیت، هه‌روه‌ها دیزاینی باش له ئەرکی ماموستا که‌م ده‌کاته‌وه. پښو‌یسته ئەم خالانه بۆ دیزاینی په‌رتووک ره‌چاو بکرین: ۱- په‌رتووک به پیتی تیۆری فیژیوون دیزاین بکریت. ۲- فره‌ زانیاری زانیاری زیاتر له خۆبگریت له ئەوه‌ی له سه‌ردیتری ماده‌که‌(syllabus) ده‌ستنیشان کراوه، بۆ ئەوانه‌ی که ده‌یانه‌و‌یت زیاتر له ماده‌که‌دا قوولبینه‌وه. ۳- فیژخواز کاتیکی فره‌زۆر له گه‌ل په‌رتووک‌دا به‌سه‌رده‌بات ، بۆیه پښو‌یسته هه‌ندی له به‌شه‌کانی وه‌کو په‌رتووک‌ی خودفیژکردن (Self Study) دیزاین بکرین. ۴- چالاکیه‌کان هه‌ر تیۆری نه‌بن، چالاکی کرده‌یی له خۆبگری و په‌یوه‌ستین به کومه‌لگاو.

تییینی: له سه‌ره‌تای دامه‌زراندنی سیسته‌می په‌روه‌رده‌ی عیراقه‌وه هه‌تا ئیستا گۆرانیکی ئەتۆ به سه‌ر دیزاینی په‌رتووک‌دا نه‌هاتووه. وینه‌یه‌ک و ده‌قیق به دوا‌یدا نووسراوه، ئەمه‌ ناجۆره له گه‌ل تیۆری فیژیووندا.

پێوه‌ری ۸: ئابین و میژوو

ئابین: پښو‌یسته سوود له ئەو په‌یامه رۆحییانه وه‌ربگریت : ده‌ستپاکی و ره‌وشتپاکی، خودا په‌رستی، رۆحی لیبوردن و قه‌بوولکردنی جیاوازیه‌کان تیا‌دا‌یه... هتد، به ئەو ئامانه‌ی فیژخواز ئاماده‌بکات بۆ به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی بی‌ری توندپه‌وی و کاری تیژوریستی. هه‌روه‌ها هه‌ردوو ته‌ریقه‌تی قادری و نه‌قشبه‌ندی به به‌ربلاوی په‌یره‌و‌کراوه و ده‌کریت له کوردستاندا، بووه به به‌شیک له میژوو، و کلتووری کوردی، پښو‌یسته بخړینه پرۆگرامه‌کانی خۆیندنه‌وه.

میژوو: ئەوه‌ی جیی سه‌رنجه‌ گرنگی دراوه به میژووی سیاسی و حوکم‌رانی و، به شه‌کانی تری میژوو په‌راویزکراون. پښو‌یسته گشت به‌ش/لقه‌کانی میژوو بخړینه نیو پرۆگرامه‌کانی خۆیندن، له سه‌رجه‌م ماده‌کانی خۆیندندا به پیتی پښو‌یست ره‌نگبده‌نه‌وه ، بۆ نمونه: میژووی په‌روه‌رده‌ی کوردی، میژووی جل و به‌رگ، میژووی چنن، میژووی هه‌له‌په‌رکی و هونه‌ری میلی، میژووی شوینه‌واره‌ دیرینه‌کان، میژووی ژینگه‌ی فیژخوا(گه‌ره‌ک، شار، دئ)... هتد.

تییینی: پێوه‌ره‌کان بۆ په‌ره‌پیدانی پرۆگرامه‌کان/په‌رتووک هه‌مه‌لایه‌ن، تاییه‌ت نین به ماده‌یه‌کی خۆیندنه‌وه، به‌لام ئابین و میژوو دوو ماده‌دن که له سیسته‌می په‌روه‌رده‌ی عه‌ره‌بی/عیراق دا، کراون به ئامراز بۆ گه‌یاندنی بیروکه‌ی یه‌کیتی عه‌ره‌بی، بۆیه ئەم پێوه‌ره ته‌رخانکرا بۆ ئەو دوو ماده‌یه. په‌روه‌رده‌ی عیراق له سه‌ر فه‌لسه‌فه‌ی په‌روه‌رده‌ی یه‌کیتی عه‌ره‌بی دامه‌زراوه، گرنگی به میژووی سیاسی و حوکم‌رانی و به شه‌کانی تری میژوو په‌راویزکراون، ئەمه‌ش کاریگه‌ری له سه‌ر په‌روه‌رده‌ی کوردستان داناوه.

پێوه‌ری ۹: پرسى جیهانی (مافی مروّف، ژینگه، ته‌ندروستی... هتد)

هۆشمەندی نیۆنه ته وایه تی/جیهانی دهربارهی ههندی پرسی دیاریکراو که زۆربهی ولاتانی جیهان واژویان کردوه و پشتگیری لیده کهن بخریته چوارچیوهی کارکردن، وهکو جارنامهی جیهانی مافی مرۆف، پهروه ده بۆ ههموان، پاراستنی ژینگه، تهنروستی... هتد، پیوسته نووسهران ئاگادارییان له سهر ئه م پرسانه هه بیته و به پیتی پیوست له ناو پروگرامه کاندایان.

پهوهی 10: چاندنی کهلتوری سهخت کوشی¹ (به دهست کارییه وه وه رگێردراوه)

گرنگه کهلتوری سهخت کوشی له ناخی فیرخوازدا بچیندریت، ئه مهش به ریکخستنی کارای کاتی ناوه وه و دهره وهی پۆل، دیته دی، له رپی داهینان و چالاکی سه رنجراکیتشه ر و دلخوازه وه، و به کاره کیی کردنی چالاکییه کان به دیی دیت. گووتنه وهی وانه ته نیا به تیوری، بیزاری قوتابی لیده که ویته وه، چونکه هه زو ئاره زوی فیرخواز ده کوژیت. جگه له پهیره و کردنی ریگاکانی وانه گووتنه وه، پیوسته له پروگرامه کان- په رتوکدا، پیشنیازی کرده یی وانه گووتنه وه و پیداویستییه کانی تینادابیت، یارمه تیده ربیت بۆ په یوه ستکردنی به بواری تیوری به کاره کیی. پیوسته به به رده وام یارمه تی و هانی فیرخواز بدریت بۆ دۆزینه وهی خوی. کاتی گوگرتن له ماموستا ده بیته کورت بیت و یه کسه ر چالاکی به دوا دا بیت. مندا ل پیوستی به یارمه تی و رینمای هیه بۆ پرکردنه وهی کاتی ئازاد/ ده سته تال، ئه مه نابیت به به سته بیت له و کاتانه ی که خویان پالنه رن بۆ یاریکردن، به لکو ده بیته فیزی پلانی ماوه دریز بکرین، بۆ په ره پیدانی ژیانان وله کات به فیرۆدان دوور بخرینه و.

کارکردن له دهره وهی پۆل، وهکو راهینان و ئه رکی ماله وه، ده خواریت له بازنه ی تواناکانی مندا لادابیت، ئه مه، دوو ئامانج ده پیکیت له ته ک چاودیری ئه وهی، که تا چه ند وانه که به باشی گووترا وه ته وه، که چاوه رپی تیگه یشتنی ماده که و کارتیکردنی ناوه کییشی لیده کریت (Internalizes). مندا لان فیربکرین کار و ئه رکه کانیا ن جیه جیه کهن به بی پیوستبوونی راوه ستانی سه ره رشتیار به سه ریانه وه. ئه مش کارامه یی دریزه دانه به ژیان و پیوستیه که، بۆ هه موو فیرخوازان و، گرنگه به به رده وام په یوه سته بن به ته واو کردنی ئه رکه کانیا نه وه.

پهوهی 11: پیکانی ئامانجه نشیمانی/ نه ته وه بییه کان² (به دهست کارییه وه وه رگێردراوه)

ئه مانه به شیکن له ئه و ئامانجانه ی که له زۆربه ی شوین (ولاتان) دا، جیگرکراون.

- 1- تواناکانی فیرخواز په ره پیدایه، به رده وام هه ولیدات بۆ ده سته کوته زانیاری، شاره زایی، کارامه یی و هه لویت که، پیوستن بۆ تاک، تاکو و به ره ره و تواناکانی بخاته گه ر بۆ پاراستنی چۆنیته ی ژیان.
- 2- پشتگیریکردن و هاندانی هه لویت ئه ری نه دهرباره ی تهنروستی، نرخاندنی وه رزش بۆ ژیان و پاراستنی ژینگه.
- 3- په ره پیدانی توانای لیپرسینه وه، تیارمان/ بیری ره خنه یی، بپیاردانی ژیرانه، بیرکردنه وه له میانه ی لیپرسینه وه (التفکیر من خلال التحقیق) که فیرخواز هه موو هه سته کانی به کار به ییت.
- 4- دانانی بنکه یه کی پته و بۆ گشه پیدانی ته که نه لۆژی، پیشه سازی و به شه کانی تر، له وانه بنه ماکانی دانان و به ره ره بردنی کار (بزنس) به به ره مه یینان.
- 5- یه کیتی نه ته وایه تی/ وولات، فره کهلتوری، فره زمانی، فره نه ژادی و په گه زی جیاواز له خۆبگریته.

۶- چاندنی بهاكانی دیموكراسی، هاندانی یهكسانی كومه لایه تی، ئاكارى/مۆرالی بهرپرسیاریتی و پابه ندبوون به ئهركهكانه وه.

۷- گرنگیدان به تیگه یشتن و ریزنان له كلتور و دینهكانی تر،

۹- هاندان و بهرزپاگرتنی هوشمهندی دهربارهی تیگه یشتنی جیهانی، ههماهنگی له نیو وولاتان و نهته وهكاندا و ریزنان له ناشتی.

۱۰- چاندنی ریزوخوشه ویستی و تیگه یشتن له پیران و خاوهن پیداو یستییه تایبه تهكان، به تایبه تی ئهوانه ی كه تواناكانیان سنووردان.

۱۱- خوشه ویستی ولات له خوڤگریت (نشتمان پهروه ری/نشتمان بهندی، ناشنالیزم).

۱۲- په ره پیدانی كارامه یی په یوهندی (communication skill) به گشت شیوه كانی: ناخافتن، نووسین، فه رمی و نافه رمی.

۱۳- تیگه یشتنی نه ته وایه تی/نشتمانی له میژوو، له كلتوری كومه لایه تی و ئابووری خو مالی.

۱۴- په ره پیدانی بیروكه ی بروابه خو بوون و چو نیتی رابه رایه تیکردن.

۱۵- په ره پیدانی توانای به شداریکردن له كلتوری چالاکی وهرزشی و هونه ری...هتد

۱۶- په ره پیدانی هه لو یستی ئه ری و دلشادكه رانه.

پیوه ری ۱۲: پیکانی ئامانجه كانی تاک ^۲(به ده ست کارییه وه وهرگێردراوه)

۱- پیشینی ده کریت په روه رده دلنیایی له فیرخو ازدا بچیتیت:

۲- فراوانکردنی توانای دا هینان، نو یکردنه وه و تیارامان/ بیری ره خه یی (Critical Thinking)

۳- كه لتووری سه خت كو شی (hardworking)، به شداری له چالاکیه به ره همداره كاندا.

۴- هه لو یستی ئه ری دهرباره ی شیوازی/سته یه لی ته ندروستی ژیان، وه كو خو راک، پلانی خیزان، ژینگه، ئاو و رینمای ته ندروستی.

۵- پشتبه ستن به خود و بروا به خود بو ده سته وتنی زانیاری و ئاماده یی بو گو رانكارى.

۶- هزری لیپرسینه وه/ لیکۆلینه وه، هه ولدان بو ده سته وتنی زانیاری.

۷- به هاكانی ره وشت، ریزداری و رو حی لیبوردن.

۸- هوشمه ندی و هوشیاری كومه لایه تی، په رپرسیاره تی دهرباری به هاكانی خیزان و كه سانیتر.

۹- بنه مایه کی پته و بو به شداریکردن له كاروباری كومه لایه تی و ئابووری وولاتدا.

سه رچاوه كان:

۱. Gachukia, Eddah and Chung, Fay " The textbook Writer's Manual", International Institute for Capacity Building in Africa, UNISCO, (2005 Economic Communication for Africa)

(١) ههمان سه‌رچاوه‌ی پيشوو: ل١٢

(٢) ههمان سه‌رچاوه‌ی پيشوو: ل٧

(٣) ههمان سه‌رچاوه‌ی پيشوو: ل٨

داگرتن: يو داگرتنی ئه‌م راپورته و سه‌رچاوه ئنگليزيه‌که‌ش www.kcdev.org/submissios